

УДК: 338.5 : 338.439.02

Р.В. Глібов

к. е. н., доцент

Житомирський національний агроекологічний університет

ЦІНОУТВОРЕННЯ НА РИНКУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ

Досліджено процес ціноутворення на ринку продовольчої продукції. Обґрунтовано підхід до вирівнювання диспропорції між закупівельними та роздрібними цінами на продовольчу продукцію.

Постановка проблеми

Цінова ситуація, що постійно змінюється, потребує від менеджерів, котрим доводиться приймати рішення як на мікрорівні, так і на макрорівні, системного проектування майбутнього, розуміння явищ, які відбуваються у продовольчому підкомплексі. Ймовірний рівень попиту на продовольство, розвиток економічних зв'язків, зовнішньоторговельна діяльність – ці та багато інших чинників є актуальними питаннями конструктивного розвитку ринку продовольчої продукції. Суб'єкти малого бізнесу і державні службовці економічних підрозділів потребують прогнозів з основних питань розвитку окремих продовольчих підкомплексів. На національному рівні це є суттєвим підґрунтям досягнення продовольчої безпеки, а відтак, досягнення збалансованого розвитку окремих складових елементів ринку продовольчої продукції. Проте в ряді регіонів фізіологічний попит на продукти тваринного походження не задовольняється повною мірою. Проблема полягає у високих цінах на такі продукти. Тому на сучасному етапі потребує дослідження цінова ситуація на ринку продовольчої продукції України.

Стан вивчення проблеми

Питання функціонування ринку продовольчої продукції науковці розглядають під різними кутами зору. При цьому І.І. Баранчик [2] більшу увагу приділяє моделюванню споживчого попиту, С.М. Зеленський, О.О. Кравченко [3] – територіальній організації продовольчого підкомплексу, М.М. Тепла [4] – особливостям функціонування ринку продовольства в умовах Світової організації торгівлі, В.В. Чепурко [5] – економічному ризику продовольчого виробництва. Разом з тим, неповною мірою висвітлені питання ціноутворення на ринку продовольчої продукції.

Метою дослідження є оцінка ціноутворення на ринку продовольчої продукції. Для досягнення поставленої мети передбачається вирішити такі завдання: дослідити динаміку середніх цін реалізації сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) продовольчої продукції; проаналізувати середньозважені закупівельні, оптово-відпускні, роздрібні ціни на основні види продовольчої продукції та продукти її переробки, обґрунтувати підхід щодо вирівнювання диспропорцій між закупівельними та роздрібними цінами на продовольчу продукцію.

Об'єкт і методи дослідження

Об'єктом дослідження є процес ціноутворення на ринку продовольчої продукції України. За допомогою таких методів, як *табличний, аналіз, порівнянь* досліджено зміну цін на продовольчу продукцію. Використання *абстрактно-логічного методу* дозволило обґрунтувати підхід щодо вирівнювання диспропорції між закупівельними та роздрібними цінами на продовольчу продукцію.

Результати досліджень

Кардинальним завданням сучасної продовольчої політики є вирішення проблеми пропорційності ціноутворення на продовольчу продукцію, як основи доступності продуктів харчування до населення та ефективного розвитку вітчизняних товаровиробників. Для оцінки середніх цін реалізації сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) продовольчої продукції проаналізуємо дані табл. 1.

Дані табл. 1 свідчать, що за період з 1996 р. по 2007 р. середні ціни реалізації сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) продукції сільського господарства підвищилися, зокрема в розрізі наступних видів: зернові та зернобобові культури – на 395 %, насіння соняшнику – на 616,2 %, цукрові буряки – на 144,0 %, картопля – на 276,2 %, овочі – 511,3 %, худоба та птиця (у живій вазі) – 564,3 %, молоко та молочні продукти – 767,2 %, яйця – на 139,4 %.

Таблиця 1. Динаміка середніх цін реалізації сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) продовольчої продукції, грн за т

Роки	Зернові та зерно-бобові культури	Насіння соняшнику	Цукро-ві буряки	Кар-топля	Овочі		Худоба та птиця (у живій вазі)	Молоко та молочні продукти	Яй-ця, за тис. шт.
					всього	у т.ч. овочі закрито-го ґрунту			
1996	168,4	265,2	64,6	274,3	326,4	...	973,4	191,5	114,6
1997	176,1	246,4	69,8	245	352,1	...	1040,4	239,5	122,6
1998	154,2	321	68,2	273,2	333	...	1496	284,1	124,9
1999	200,4	507,6	79,2	492,4	447,8	1440,7	1767,3	360,4	141,9
2000	443,8	522,6	121,5	517,1	572,1	1871,2	2358	536,4	191,7
2001	381,3	783,2	139,1	449,8	748,9	2250,3	4175,5	603,7	210
2002	312,5	843,7	128,1	555,8	864,8	2314,3	3644	541	168,1
2003	535,1	856,5	140,3	623,3	1012,7	2524,3	3480,7	696,9	193,2
2004	453,1	1150,6	135,7	530,4	1225	2986,4	5092,7	835,3	238,3
2005	417,8	978,2	177	685,2	1462,1	3392,2	6909,9	1126,9	251,8
2006	515,2	939,1	186	1070,3	1547,4	3607,7	6307,7	1070,2	192,7
2007	833,5	1899,4	157,6	1032	1995,4	4382,6	6466,5	1660,6	274,4
2007 р. у % до 1996 р.	495,0	716,2	244,0	376,2	611,3	x	664,3	867,2	239,4

Примітка: без ПДВ, транспортних, експедиційних та накладних витрат, але з урахуванням дотацій і доплат.

Джерело: розраховано за даними Держкомстату України, <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Проте, починаючи з 2007 р., темпи зростання цін уповільнюються. Причиною цього є зміни кон'юнктури на ринку продовольчої продукції у бік зменшення закупівельних цін.

Таблиця 2. Середньозважені закупівельні ціни на основні види сільськогосподарської продукції, грн/т

Види продукції	На початок 2007 р.	На кінець 2007 р.	24 жовтня 2008 р.	Відхилення	
				на початок року	на кінець року
Пшениця 3 кл.	1174	1350	1131	-43	-219
Пшениця 4 кл.	1095	1266	1041	-54	-225
Пшениця 6 кл.	927	1082	691	-236	-391
Жито гр. А	1030	1180	979	-51	-201
Кукурудза	1073	1248	723	-350	-525
Соняшник	2377	2837	1173	-1204	-1664
Ячмінь 3 кл.	1073	1156	880	-193	-276
Молоко	1686	2068	1984	298	-84
М'ясо ВРХ	7284	8221	11564	4280	3343
М'ясо свиней	8858	8660	15236	6378	6576

Джерело: розраховано за даними Держкомстату України, <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Аналізуючи середньозважені закупівельні ціни на основні види сільськогосподарської продукції за період з 1 січня 2007 р. по 24 жовтня 2008 р. (табл. 2.), слід зазначити, що по окремих видах продовольчої продукції вони зростали, а по деяких, навпаки, знижувалися. Так, закупівельні ціни станом на 24 жовтня 2008 р. порівняно з 1 січня 2007 р. знизилися на пшеницю 3 класу на 3,7 %, пшеницю 4 класу – на 4,9 %, пшеницю 6 класу – на 25,5 %, жито групи А – на 5,0 %, кукурудзу – на 32,6 %, соняшник – на 50,7 %, ячмінь 3 класу – на 18,0 %. Зниження цін на продукцію рослинного походження обумовлене недосконалою інфраструктурою економічних відносин між виробником та покупцем. Даний чинник є вагомим потенційним резервом не тільки зростання цін на продовольчу продукцію рослинного походження, але й тваринного походження. Підвищення закупівельних цін на молоко на 17,7 %, м'ясо ВРХ на 58,8 %, м'ясо свиней на 72,0 % зумовлено скороченням обсягів їх пропозиції на внутрішньому ринку України. В якості одного з головних чинників суттєвого зменшення пропозиції у 2008 р. можна назвати скорочення поголів'я корів у всіх категоріях господарств у попередні роки. Як наслідок, істотно підвищилися оптово-відпускні ціни на тваринницьку продукцію.

Таблиця 3. Середньозважені оптово-відпускні ціни на основні види сільськогосподарської продукції та продукти її переробки, грн/кг

Види продукції	На початок 2007 р.	На кінець 2007 р.	24 жовтня 2008 р.	Відхилення	
				на початок року	на кінець року
Борошно вищ. гатунку	1,65	1,72	2,03	0,38	0,31
Борошно 1 гат.	1,44	1,56	1,88	0,44	0,32
Хліб з бор. 1 гатунку	-	2,22	2,79	-	0,57
Хліб житньо-пшен.	-	2,13	2,72	-	0,59
Хліб з бор. вищ. гатунку	-	2,78	3,33	-	0,55
Крупа гречана	4,11	3,99	3,85	-0,26	-0,14
Цукор	2,81	2,69	3,02	0,21	0,33
Молоко	2,52	3,25	3,32	0,8	0,07
М'ясо ВРХ	14,23	19,39	25,16	10,93	5,77
М'ясо свиней	16,33	18,25	25,09	8,76	6,84
Птиця (кури)	11,02	11,14	14,34	3,32	3,2
Масло вершкове	-	21,24	21,46	-	0,22
Яйця	-	5,16	5,48	-	0,32
Картопля	-	1,95	1,98	-	0,03
Капуста	-	3,65	1,24	-	-2,41
Буряк	-	3,28	1,84	-	-1,44
Морква	-	3,75	2,15	-	-1,6

Джерело: розраховано за даними Держкомстату України, <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Середньозважені оптово-відпускні ціни на основні види сільськогосподарської продукції та продукти її переробки підвищилися на переважну їх більшість (табл. 3). Зокрема, на борошно вищого гатунку ціна підвищилася на 18,0 %, борошно 1 гатунку – на 20,5 %, хліб з борошна 1 гатунку – 25,7 %, хліб житньо-пшеничний – на 27,7 %, хліб з борошна вищого гатунку – на 19,8 %, цукор – на 12,3 %, молоко – на 2,2 %, м'ясо ВРХ – на 29,8 %, м'ясо свиней – на 37,5 %, птицю – на 28,7 %, масло вершкове – на 1,0 %, яйця – на 6,2 %, картоплю – на 1,5. Враховуючи цю обставину та те, що середньозважені закупівельні ціни на ряд видів продовольчої продукції рослинного походження знизилися, варто констатувати про диспропорції у ціноутворенні. Крім того, в даному випадку опосередковано прослідковується явище деформованого посередництва. Тому проблему ціноутворення доцільно розглядати не тільки з

позицій цінових пропорцій між сферами виробництва та обігу, але й з точки зору вдосконалення схеми руху продукції від усіх категорій господарств до кінцевого споживача. Нейтралізувавши проблему втрати доданої вартості національними сільськогосподарськими товаровиробниками через посередництво, можна конструктивно підійти до вдосконалення функціонування механізму ціноутворення та встановлення економічної пропорційності між закупівельними та оптово-відпускними цінами. Останні знизилися на окремі види продукції, зокрема на капусту на 66,0 %, буряк – на 43,9 %, моркву – на 42,7, крупу гречану – на 3,5 %. Як наслідок, знизилися і роздрібні ціни на ці види продукції.

Середньозважені роздрібні ціни станом на 24 жовтня 2008 р. порівняно з 1 січня 2007 р. знизилися на капусту на 41,1 %, буряк – на 20,6 %, моркву – на 25,4 %, цибулю – на 16,1 %, крупу гречану – на 3,0 % (табл. 4). На інші види продовольчої продукції ціни підвищилися, зокрема на борошно вищого гатунку на 13,3 %, хліб з борошна 1 гатунку – на 27,2 %, хліб житньо-пшеничний – на 29,9 %, хліб з борошна вищого гатунку – на 21,9 %, цукор – на 9,9 %, молоко – на 1,9 %, м'ясо великої рогатої худоби – на 45,9 %, м'ясо свиней – на 49,9 %, птиці – на 22,4 %, олію – на 16,2 %, масло вершкове – на 12,8 %, сало – на 77,0 %, яйця – на 6,9 %, картоплю – на 9,3 %. Підвищення роздрібних цін має як позитивне, так і негативне значення. Позитивне значення полягає у зростанні доходів товаровиробників продовольства, а негативне – у зниженні рівня продовольчої доступності. Безперечно, проблема ціноутворення на продовольчу продукцію не вичерпується вказаними моментами. Дана проблема є багатогранною та багатовекторною, а тому потребує врахування цілого ряду відповідних заходів.

На думку О.А. Біттера [1], на сучасному етапі необхідно акцентувати увагу на таких заходах: неухильна боротьба з тіньовою економікою і корупцією (насамперед у податковій адміністрації та митних органах), оскільки в остаточному підсумку тіньові витрати підприємств призводять до невиправданого підвищення цін і зростання витрат споживачів; удосконалення митної політики і зменшення митних зборів на імпортні продовольчі товари; зменшення ставки податку на додану вартість на більшу частину продовольчих товарів масового вжитку до нульової; зменшення ставок податку на прибуток торговельних закладів і підприємств із переробки сільськогосподарської продукції; запровадження виділення продовольчих талонів для найбільш вразливих верств населення; поглиблення пенсійної реформи, наслідком якої повинно стати скорочення соціальних витрат підприємств і зниження собівартості продукції; відновлення державного замовлення на стратегічно важливі види продукції сільського господарства та продовольства і створення резервного та інтервенційного фондів; удосконалення структурної політики в аграрному секторі економіки, стимулювання інноваційного розвитку аграрного бізнесу з метою підвищення його ефективності. В даному випадку акцент робиться головним чином на державі та контролі у сфері економічних взаємовідносин.

Таблиця 4. Середньозважені роздрібні ціни на основні види сільськогосподарської продукції та продукти її переробки, грн/кг

Види продукції	На початок 2007 р.	На кінець 2007 р.	24 жовтня 2008 р.	Відхилення	
				на початок року	на кінець року
Борошно вищ. гат.	2,35	2,55	2,89	0,54	0,34
Хліб з бор. 1 гат.	2,17	2,39	3,04	0,87	0,65
Хліб житньо-пшен.	2,04	2,31	3	0,96	0,69
Хліб з бор. вищ. гат.	2,68	3,02	3,68	1,00	0,66
Крупа гречана	5,15	5,08	4,93	-0,22	-0,15
Цукор	3,2	3,43	3,77	0,57	0,34
Молоко	3,33	3,68	3,75	0,42	0,07
М'ясо ВРХ	22,36	23,4	34,15	11,79	10,75
М'ясо свиней	25,17	25,33	37,96	12,79	12,63
Птиця (кури)	13,96	13,86	16,97	3,01	3,11
Олія	9,42	9,26	10,76	1,34	1,5
Масло вершкове	18,54	20,43	23,04	4,5	2,61
Сало	11,09	11,06	19,58	8,49	8,52
Яйця	5,3	5,67	6,06	0,76	0,39
Картопля	1,92	2,05	2,24	0,32	0,19
Капуста	2,24	2,53	1,49	-0,75	-1,04
Буряк	2,35	2,81	2,23	-0,12	-0,58
Морква	3,11	3,35	2,5	-0,61	-0,85
Цибуля	2,15	2,74	2,3	0,15	-0,44

Джерело: розраховано за даними Держкомстату України, <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Дійсно адекватне функціонування цінового механізму значною мірою залежить від регулювання ринкових процесів державою. Проте якщо використовувати лише вектор держава-нейтралізація регіональної або локальної проблеми без врахування протилежно направленою вектра, то такі заходи не принесуть очікуваного позитивного результату в масштабі збалансованого функціонування продовольчого підкомплексу.

Так, одним із заходів загальнонаціонального значення у сфері обміну, як зазначалося вище, є необхідність зменшення податків на прибуток торговельних закладів і підприємств із переробки сільськогосподарської продукції. Дане судження має логічне економічне підґрунтя. Але в реальному житті логічний підхід у вирішенні економічних проблем без врахування менталітету юридичних

і фізичних осіб може виявитися не завжди ефективним. Якщо на законодавчому рівні закріпити вказану правову норму, то найближчим часом з'явиться велика кількість суб'єктів господарювання, які будуть здійснювати реєстрацію або перереєстрацію підприємств під ці пільги. В даному випадку мотивом діяльності таких підприємств стане переробка мінімальної кількості сільськогосподарської продукції, як гарантії відсутності перешкод у праві користування пільгами та уникнення небажаних проблем у сфері податкового законодавства. Більше того, дані підприємства будуть займатися тими видами діяльності, які їм вигідні в конкретних умовах місця і часу.

Негативна сторона зменшення податків на прибуток торговельних закладів і підприємств із переробки сільськогосподарської продукції проявлятиметься також в істотному скороченні надходження податків до доходної частини бюджету України (внаслідок масової реєстрації або перереєстрації підприємств під вказані вище організаційно-правові форми в контексті пільгового оподаткування). Позитивна сторона проявлятиметься в активізації господарських процесів та явищ відносно невеликої кількості суб'єктів господарювання, для яких вказаний вид діяльності буде основним і вирішальним. Отже, існує велика ймовірність того, що торговельні заклади і підприємства з переробки сільськогосподарської продукції, отримавши вказану пільгу, будуть працювати на ринку продовольчої продукції у напрямку переробки сільськогосподарської продукції неконструктивно.

Запровадження нульових ставок на продовольчі товари природньо зменшить надходження до доходної частини бюджету. Враховуючи виникнення таких проблем, як дефіцит бюджету у 2008 році, плановий спад виробництва на 2009 рік у розмірі 5 %, скорочення працівників у продовольчому підкомплексі, такий захід на сучасному етапі поглибить негативні наслідки світової фінансової кризи на загальнонаціональному рівні.

Враховуючи суттєвий дефіцит фінансових ресурсів у реальному секторі економіки, необхідно акцентувати увагу на запровадженні тих заходів, які в результаті їх фінансування не тільки сприятимуть відродженню виробництва конкурентоспроможної продовольчої продукції, стимулюватимуть інноваційний розвиток аграрного бізнесу, але й окупляться. У протилежному випадку відбудеться дисперсійний перелив капіталу до суб'єктів різних організаційно-правових форм господарювання без його наступної участі у процесах кумуляції і конструкції у продовольчому підкомплексі.

В умовах обмежених фінансових можливостей регіональних бюджетів щодо нейтралізації виробничо-фінансових диспропорцій вихід з кризової ситуації, що склалася у сфері обміну на ринку продовольчої продукції, необхідно вбачати у реалізації такого підходу, як налагодження прямих каналів збуту між виробниками і споживачами продовольчої продукції в контексті мотивації моніторингу через органи державної або виконавчої влади. Впровадження даного заходу у практичну діяльність не потребує великих коштів на створення нових

організаційно-правових структур або істотних витрат на створення матеріально-технічної бази нових управлінь при відповідних державних органах. Більше того, аграрні товаровиробники не будуть прив'язані до кількох районних посередників (покупців), у тому числі агроторгового дому. Суть даного заходу полягає у використанні комп'ютерно-комунікативної бази державних і місцевих органів влади та залучення професійних фахівців відповідних управлінь, які мають практичні навички у сфері: пошуку інформації про покупців і продавців, торгівлі, укладання договорів, заключення експортно-імпортних контрактів. Такі фахівці мають отримувати надбавки до посадового окладу в розмірі до 50 % за пошук та надання необхідної інформації сільськогосподарським товаровиробникам. Вказаний підхід вирівнюватиме порушені диспропорції між закупівельними та оптово-відпускними цінами на продовольчу продукцію.

Безперечно, у випадку запровадження надбавки за моніторинг ринкового середовища не виключена можливість встановлення доплати некваліфікованим працівникам внаслідок родинних стосунків, адміністративного важелю тощо. Тому при її введенні доцільно розробити мотиваційну шкалу. В основу такої шкали варто покласти критерій пошуку вищої ціни реалізації продукції або нижчої ціни придбання ресурсів порівняно з відповідною максимальною ціною посередників (та/або покупців), що вже функціонують на локальному ринку. Функціонування посередників (та/або покупців) в даному випадку слід визначати за фактом укладання 1 угоди на продукцію протягом року з будь-яким сільськогосподарським підприємством в регіоні. Отже, якщо ціна продажу продукції виявиться вищою або придбання паливно-мастильних матеріалів, техніки тощо нижчою, ніж та, що склалася на внутрішньому ринку, то працівник державної адміністрації або виконкому отримує надбавку в максимальному розмірі. В протилежному випадку її розмір буде прямувати до нуля. У разі ефективної роботи таких фахівців відбуватиметься демонополізація внутрішніх продовольчих ринків. Для протекціонізму вказаного заходу на локальному рівні від ринкових суб'єктів, яким процес демонополізації ринку є не вигідним, необхідно передбачити на законодавчому рівні правові норми, які б унеможлилювали спотворення потоків економічної інформації до вітчизняних аграрних товаровиробників продовольчої сировини.

Висновки

Середньозважені оптово-відпускні ціни на основні види сільськогосподарської продукції та продукти її переробки підвищилися на їх переважну більшість. Враховуючи цю обставину та те, що середньозважені закупівельні ціни на ряд видів продовольчої продукції рослинного походження знизилися, варто констатувати про диспропорції у ціноутворенні. Для нейтралізації вказаної проблеми необхідно в першу чергу налагодити прямі канали збуту між виробниками і споживачами продовольчої продукції в контексті мотивації моніторингу через органи державної або виконавчої влади.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку: дослідження виробничо-фінансових факторів конкурентоспроможності товаровиробників продовольства, оцінка експортного потенціалу національного продовольчого підкомплексу.

Література

1. Біттер О. А. Розвиток сільського господарства і рівень життя сільського населення Карпатського регіону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра економ. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / О. А. Біттер. – Львів, 2008. – С. 19–20.
 2. Баранчик І. І. Модель споживчого попиту: чим жива людина / І. І. Баранчик // Віче. – 2000. – № 9. – С. 72–84.
 3. Зеленський С. М. Територіальна організація регіонального продовольчого комплексу (передумови і фактори) / Продуктивні сили і регіональна економіка: зб. наук. пр. // С. М. Зеленський, О. О. Кравченко. – Київ: РВПС України НАН України, 1999. – С. 139–143.
 4. Тепла М. М. Україна на шляху до Світової організації торгівлі / М. М. Тепла // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 3. – С. 35–40.
 5. Чепурко В. В. Экономический риск аграрного производства: теория, методы оценки, управление / В. В. Чепурко. – Симферополь: Таврия, 2000. – 308 с.
-